

УКРАЇНСЬКЕ ЦЕРКОВНЕ ХОРОВЕ 195 МИСТЕЦТВО

доц. Ірина Ярошенко
Івано-Франківська теологічна академія

Вплив культурних традицій Галичини на розвиток музичного життя Буковини у другій половині XIX століття

Мета даної статті – розглянути характерні риси музичного життя Буковини в контексті культурних традицій Галичини, що обумовили розвиток української культури у другій половині XIX століття.

Великий вплив на розвиток музичного життя Буковини мали культурні зв'язки з Галичиною, які розвиваються на основі міжособистісного спілкування і завдяки діяльності представників буковинської «діаспори» в Галичині.

У 1849 р. Буковина була проголошена автономним краєм, хоч докінченого підтвердження цей факт набуває лише у 1861 році. Досягнення автономії стало очікуваною надією для буковинців, яка визначила особливості подальшого розвитку культури в цьому регіоні. Проте культурні зв'язки з галичанами не втрачають своєї актуальності.

Вагому роль у музичному житті Буковини 50–60-х років відіграє видатний композитор, піаніст, фольклорист, громадський діяч, вірменин по крові та буковинець за місцем проживання, учень Ф. Шопена Кароль Мікулі (народився 29 жовтня 1821 р. у Чернівцях і помер 27 травня 1897 р. у Львові). Закінчив Паризьку консерваторію, товаришував із Ф. Лістом, «листувався з ним аж до смерті композитора, спілкувався також з Ріхардом Вагнером та іншими відомими музичними діячами» [4, с. 9]. Писав переважно мазурки, вальси, полонези, пісні, балади та інші твори. Віденська преса називала його пісні найкращими з усіх пісень німецьких композиторів. У Львові його знали як автора збірки румунських мелодій під назвою «48 національних румунських арій» (дойни, хори, пісні пастухів та інші), оброблених для фортепіано. Мав записи багатьох українських, румунських, молдавських і циганських народних пісень, видав також 17 томів творів Шопена з власними коментарями.

З 1858 року Кароль Мікулі очолює Галицьке музичне товариство у Львові, яке під його керівництвом проводить численні музичні заходи, в програмі яких виконувалася камерна музика різних жанрів відомих західноєвропейських музик і місцевих композиторів-аматорів. З ініціативи Мікулі були організовані аматорський симфонічний оркестр і декілька хорових колективів: чоловічий, жіночий та мішаний. До їх програми увійшли музичні твори, що передбачали участь солістів, хору й оркестру. Накопичений ним досвід став основою для концертної діяльності в Чернівцях. Тут з'являються музичні організації, першим серед яких стало «Співацьке товариство». Ним керував учитель музики чех Франц Калоусек, проте проіснувало це товариство тільки три роки (1859–1862). На зміну йому виникло «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині», метою якого було розвивати музичну культуру, об'єднати всі музичні сили Буковини. Цій меті підпорядковувалися головні завдання: розвиток інструментальної та вокальної музики, утримання музичної школи, бібліотеки, влаштування публічних музичних концертів. Першим головою товариства став Карл Венелер. До комітету входили К. Мікулі, І. Ончул, Е. Горчинський, М. Пашкіє, Е. Райс, Ф. Дузіневич, А. Кохановський, Ф. Кляйнвехтер, В. Ясеницький, Є. Мандичевський, А. Гржималі.

Значне пожвавлення на Буковині музичного, зокрема концертного, життя, яке настало в 60-ті роки, згуртувало місцеві музичні сили для забезпечення проведення тих чи інших культурних заходів, відзначення ювілейних дат, активізації інтересу до хорового мистецтва.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграє духовенство, яке бере широку участь у заснуванні та діяльності нових хорових колективів. Показовим серед них вважається хор духовної семінарії в Чернівцях, яким опікується випускник перемишльської хорової школи І. Х. Сінкевич та молодий священик Ісидор Воробкевич – випускник Віденської консерваторії, професор співу у цьому навчальному закладі. За їхнім почином у багатьох містах і селах Буковини, як і по всій Західній Україні, організовуються хорові гуртки, в яких широко запроваджується багатоголосний (партесний) спів замість вживаного до того часу одноголосного.

Розвиток хорового руху серйозно поставив питання репертуару. Крім духовної музики, семінарський хор виконував і світську. Дотримуючись традицій аналогічних галицьких хорових колективів, цей хор активно пропагує творчість нової генерації західноукраїнських композиторів: М. Вербицького та І. Лаврівського – вихованців перемишльської школи. Завдяки І. Х. Сінкевичу до репертуару включаються їхні численні хори *a cappella* для чоловічого

складу, які швидко завойовують популярність. Серед них такі відомі, як «Осінь», «До зорі», «Руська річка», «Заспівай ми, соловію» та інші.

Орієнтуючись на започаткування ними практики хорового концертування, «виступи-імпрези» семінарських та кращих церковних хорів, у Чернівцях теж організовувались подібні акції, що позитивно вплинуло на розгортання концертної діяльності.

Значну роль у цьому процесі відіграло товариство «Руська Бесіда», яке організувалося у 1869 році за аналогом львівського товариства «Руська Бесіда» (1864 р.). Завданням цього товариства було проведення широкої культурної і просвітницької роботи серед українського населення краю. Організаторами товариства з благословеннями владики виступили українські православні священники: о. Василь Продан – український проповідник кафедральної церкви, о. Сидір Воробкевич – професор музики і співу, о. Олександр Прокопович – катехит і вчитель української мови. Головою товариства було обрано отця екзарха Василя Продана. На товариство покладалася відповідальність за виховання нового освіченого покоління буковинців, організацію читалень, друкування та поширення книг українською мовою. Це мало задовольнити всезростаючі національно-культурні інтереси українців Буковини. Сільські читальні, створені за сприяння товариства, стали важливими осередками просвітницько-організаційної діяльності в середовищі буковинського селянства.

Широка участь священиків Буковини в заснуванні і діяльності товариства «Руська Бесіда» сприяла відновленню зв'язків з українською Галичиною. «На заснування першої української організації на Буковині – «Руська Бесіда» 1869 р. – прибували делегати від «Галицької Руси» (О. Наумович і ін.)» [8, с. 292].

Так само, як і львівське товариство, це «перша українська організація на Буковині, що спочатку ставила собі за мету «піднесення товариського життя між русинами на Буковині, щоб ширити просвіту і піднести добробут руського народу на Буковині» [5, с. 9]. Ст. Смаль-Стоцький характеризував появу цього першого українського товариства такими словами: «Так склалося переважне й пребагате в своїх наслідках засновання «Руської Бесіди», що з того часу стала справді осередком для різних просвітніх змагань буковинських русинів. Та не тільки в тім вага засновання «Руської Бесіди», що створено духовий осередок на буковинській Русі, але й у тім, що при цім заснованні висказано в перший раз прилюдно народню зв'язь з галицькими русинами» [10, с. 238]. Але згодом під впливом досвіду, накопиченого галицькою «Бесідою», яка відкриває музично-драматичний

198 театр, хор, організатором якого був І. Лаврівський, проводить концерти, музично-декламаційні вечори, де виступають зі співом та читанням віршів, танцювальні вечірки, буковинська «Бесіда» так само бере активну участь у концертному житті Чернівців, підтримує творчу ініціативу місцевих композиторів: аматорів і професіоналів. Крім концертів хорової музики, за підтримки цього товариства проводяться й суто світські «вечорки», організовується видання часопису «Бесіда», де друкуються кращі праці, що пропагують важливість підвищення професійності в організації музичної справи («Начало нотного пінія в Галицькій Русі» І. Х. Сінкевича).

Новий етап культурного життя Буковини тісно пов'язаний з просвітницькою та творчою діяльністю Ю. Федьковича (1834–1888) – буковинця, фундатора літератури народною мовою, якою говорило українське населення північної Буковини. «Федькович передовсім поет, далі борець за національні ідеали Західної України, борець за народний добробут на Буковині, творець дитячої і народно-популярної літератури, захисник народної української мови, української школи, співець гуцульської долі, популяризатор пісні, казки й легенди гуцульської країни, героїзму її народніх борців, співець краси чарівних гір, голубого неба, темного бору, казкових скель, таємничо-шумних сосен і смерек, колоритної ноші та буйної вдачі й душі свободолюбивого гуцульського племені» [1, с. 21]. Уже на той час поезії Ю. Федьковича «Старий жовнір», «Довбуш», «Кобилиця», повісті «Люба-згуба», «Опришок» та інші розцінювалися як класика української літератури. «За великий вклад в українську культуру і науку Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові нагородило його титулом почесного членства» [11, с. 48]. Федькович дбав про загальне піднесення освіти суспільства і, як редактор товариства «Просвіта», писав і перекладав драматичні твори для театру «Руська Бесіда».

Наприкінці свого життя він як редактор працює у першій українській газеті «Буковина» (1885 р.). Проте успіхи буковинського поета і письменника на батьківщині були помічені не зразу.

У 60-ті роки Галичина вважалася центром духовного життя Західної України, тому всі новації розпочиналися саме тут. Під впливом Наддніпрянської України та відносин із Галичиною в цей період виникають перші українсько-буковинські товариства, зокрема вищезгадана «Руська Бесіда» (1869 р.). Це товариство розпочинає свою діяльність у Чернівцях під керівництвом протоієрея В. Продана.

Після прийняття у 1860 році в Австрії нової конституції боротьба за національне відродження в Галичині відбувається на ґрунті протистояння

між поляками та українцями. Переміна польської аристократії призвела до того, що українцям довелося відвойовувати все те, що їм належало за конституцією. Цей процес очолює товариство «Просвіта» – громадська організація, яка розпочинає свою діяльність у Львові у 1868 р. Її вплив на громадське життя українців був дуже широким. Щоб посилити його, її члени активно використовували мистецтво.

З музикантів у товаристві «Просвіта» гідно працює в період із 1868 р. по 1870 р. А. Вахнянин – диригент, композитор, автор першої в Галичині опери «Купало», хоровий диригент, один із найбільш активних організаторів музичного життя в Західній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. Вахнянин мав тісні стосунки з буковинською музичною інтелігенцією, яка обрала його почесним членом товариства «Українська школа» в Чернівцях [3, с. 12]. З його ініціативи не тільки в Галичині, але й на Буковині започатковується традиція відзначати шевченківські ювілейні дати концертами. Перший такий концерт відбувся 26 лютого (10 березня) 1865 року в Перемишлі. У Львові його вдалося провести лише через три роки – в 1868 р.

У ньому прозвучали два твори на текст «Заповіту»: кантата для двох хорів (чоловічого і мішаного), соліста і симфонічного оркестру М. Вербицького та спеціально написаний для цієї дати хор М. Лисенка.

На Буковині вшановувати пам'ять Великого Кобзаря почали з 1886 року. Писати музику на слова Шевченка в той час вважалося почесним. Крім творів М. Лисенка («Ой, одна я, одна», «Тяжко-важко в світі жити», «Минають дні», «Гамалія» тощо), на вірші великого поета звучала музика галицьких композиторів: «Заповіт» М. Вербицького, який користувався найбільшою популярністю, а також А. Вахнянина, М. Маркевича, К. Стеценка, С. Воробкевича та ін. Крім Шевченківських концертів, традиційними стали ювілейні вечори М. Вербицького, І. Лаврівського, І. Витвицького, а також концерт на честь М. Шашкевича.

У 1870 році А. Вахнянин заснував музичне товариство «Торбан» – першу в Галичині організацію любителів хорового співу. У 1872 році він організовує хор учнівської молоді і студентів, силами якого була виконана перша дія опери «Купало».

Аналогічне товариство на Буковині під назвою «Чоловіче співацьке товариство» починає діяти у 1872 році. З ініціативи відомого чеського композитора, випускника Празької консерваторії, музичного критика і педагога Альбера Гржималі (1842–1908) з 1875 року ця організація перетворюється у «Музичне товариство», яке стає центром усього мистецького життя Буковини.

Перебуваючи у Чернівцях, А. Гржималі веде величезну просвітницьку діяльність: організовує музичну школу з класами скрипки, фортепіано і співу, створює на її базі хор і оркестр, пише для них музику: кантати і концерти. З цієї школи вийшло багато співаків, скрипалів, піаністів. У 1877 р. у міському театрі поставлено оперу А. Гржималі «Зачарований принц».

Велику увагу він приділяв популяризації класичного мистецтва, яке досить об'ємно було представлено у репертуарі цих колективів.

А. Гржималі зарекомендував себе в Чернівцях і як музичний критик. Він систематично виступав на сторінках німецької преси, а також як автор книги «Тридцять років на Буковині» (1874–1904).

З 1875 року його запрошують викладати музику у Чернівецький університет, який відкривають у цьому ж році з нагоди 100-ліття приєднання Буковини до Австрії. Його першим ректором став українець Костянтин Томащук (1875–1876). Хоч університет був німецькомовним «і мав на меті, перш за все, прилучати населення краю до німецької культури, його відкриття справило позитивний вплив на усі народності краю» [2, с. 184]. В університеті було три факультети: правничий, філософський і теологічний. Але згодом «завдяки заходам «Руської Бесіди» при філософічному факультеті було створено кафедру української мови і провадилися деякі виклади українською мовою на теології» [9, с. 271]. Її очолювали К. Ганкевич, О. Калужняцький, Г. Онишкевич, С. Смаль-Стоцький, які багато зробили для розвитку українського мовознавства та літературознавства. Г. Онишкевич відомий як видавець першої на західноукраїнських землях бібліотеки українських письменників. «По відкритті університету в Чернівцях 1875 р. Сидір Воробкевич був призначений професором при богословському факультеті і редагував українську частину консисторійного (релігійного) часопису «Кандела»» [8, с. 536]. У житті Буковини Чернівецький університет відіграв значну роль у піднесенні культурного та наукового рівня краю. Він сприяв формуванню українських фахових і наукових кадрів не тільки Буковини, а й Галичини. У різний час в університеті навчалися І. Франко, О. Колесса, В. Сімович, Л. Мартович, Д. Лукіянович, Ю. Кобилянський та інші. Зв'язки Буковини з іншими українськими землями зміцнювалися за посередництвам буковинських письменників і митців Ю. Федьковича та С. Воробкевича. Їхня творчість мала відгук у Галичині; «визначні українські діячі тих земель приїздили до Чернівців, щоб побачити «буковинського соловія», водночас вони цікавилися і національним питанням Буковини. З нагоди відкриття університету в Чернівцях 1875 р. відбулося велике українське віче, на яке прибуло багато делегатів з Галичини; серед

них були М. Устиянович, А. Волянський, О. Барвінський, Ф. Калитовський та інші» [8, с. 292]. 201

Але у музичному житті Буковини рідна пісня ще не набула такого вагомого значення, як слово. Офіційні державні установи не сприяли розвитку українського національного мистецтва. У Чернівцях «мову» встановлювали іншомовні музичні товариства: німецьке «Буковінер Манер Ізатферайн», співацьке товариство «Черновіцер Гезат-Ферайнес», румунське «Монастиршите», єврейське «Юдишер Ферайн».

Така ж сама ситуація спостерігається у композиторському середовищі. А. Гржималі, І. Гржималі, Ч. Порумбеску, К. Мікулі – відомі буковинські композитори, педагоги, але українським серед них став тільки С. Воробкевич.

Суттєво ситуація починає змінюватися у 80-ті роки. У 1882 р. відзначався 20-річний ювілей «Музичного товариства». У цій події діяльну участь взяли українське студентське товариство «Союз», румунська «Агтонія», представники Львівської консерваторії (з ними і цього разу прибув Кароль Мікулі) [4, с. 15]. У доповідях підкреслювалося, що діяльність товариства мала велике значення для розвитку музичної культури на Буковині. На підтвердження такого висновку наводились факти діяльності численних музичних товариств, які проводили велику просвітницьку діяльність. Її називали не лише стимулюючим чинником для розвитку музичної культури Буковини в цілому. Особливо підкреслювалася вагомість здобутків «Товариства для плекання української пісні, музики і штуки драматичної» у справі відродження інтересу до національних традицій.

Посилення уваги до цих традицій у співацькому мистецтві не було випадковим.

У 80-х роках у Львові організовується співацьке товариство «Лютня». Для професійної підготовки хорових виконавців воно відкриває музичну школу, в якій читаються лекції із сольного та хорового співу, гармонії, контрапункту, музичних форм, історії музики. Це дало змогу ускладнити хоровий репертуар творами, різними за стилем і жанром: «Stabat Mater» Дж. Перголезі, «Requiem» В. Моцарта та Л. Керубіні, «Вальпургієва ніч» Ф. Мендельсона та іншими. Оскільки членами «Лютні» були переважно українці, то більшість репертуару складали твори українських композиторів: М. Лисенка, П. Ніщинського, М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича. Це сприяло тому, що хор «Лютня» став постійним учасником усіх національних та релігійних святкувань не лише у Львові, але й по всій Західній Україні. Паралельно з хором «Лютня» у 80-ті роки

202 розпочинають свою діяльність «Львівський чоловічий хор», хор «Зоря», «Академічний хор», «Робітничий хор» та інші. Зростання інтересу до хорової діяльності сприяло розвитку хорового мистецтва, дозволило збагатити його тематику здобутками різних композиторських шкіл Європи.

Особливо відзначився хор товариства українських студентів «Союз», який давав численні концерти в Чернівцях. З них особливо запам'ятований концерт 1885 р. На ньому прозвучали 34 композиції, половина з яких належала С. Воробкевичу.

Великою популярністю користувалися концерти, які влаштовували студентські мандрівні групи. Свій репертуар вони черпали з багатих джерел народної пісні. У таких студентських мандрівках по містах і селах в юнацькі роки брав участь Іван Франко [4, с. 35]. Студентські акції відіграли помітну роль у національно-культурному русі, в пропаганді української музики. Перша мандрівка чернівецьких студентів-українців по краю відбулася влітку 1885 р. Аматори давали також театральні вистави та музично-декламаційні «вечорки» в багатьох містечках і селах. Того ж літа на Буковину вперше прибули студенти-українці зі Львова, Відня та Кракова. На вечорі, влаштованому в Чернівцях, «молодіжний хор з великим успіхом проспівав «Нашу жизнь» А. Вахнянина на слова І. Гушалевича, «Гуляли» – О. Нижанківського на слова Ю. Федьковича» [4, с. 36].

Широкого розголосу набрав музично-декламаційний вечір 20 серпня 1888 р. за участю львівської мандрівної групи та студентів Чернівецького університету, членів товариства «Союз». На ньому, як підкреслював рецензент, хор виконав кілька пісень С. Воробкевича, серед них – «Над Прутом», «Ой ти, дівчино», «При чарці». На закінчення прозвучав невмирущий твір П. Ніщинського «Закувала та сива зозуля», виконаний хором у супроводі фортепіано [4, с. 36].

Завдяки ініціативі чернівецьких товариств на честь Т. Шевченка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича щорічно влаштовуються великі музично-літературні «вечорки», програма яких складається переважно з творів цих письменників. Так, «на вечорі, присвяченому 25-річчю творчої діяльності Ю. Федьковича (1887 р.), переважали пісні на слова ювіляра. Це були хори О. Нижанківського «Гуляли», «З округків», М. Вербицького – «Поклін». Лідер у цих акціях – музичне товариство, яке урочисто святкує 25-річчя (1887) і 30-річчя (1892) своєї діяльності.

Зростанню інтересу до народної пісні сприяли також фольклорні зірки Ю. Федьковича. Він не лише записував, а й сам складав пісні. У 80-ті роки вийшли друком його «Буковинські пісні з голосами», «Найкращі

співанки руського народу на Буковині». Фольклористикою займалася також відома буковинська письменниця Євгенія Ярошинська, нею зібрано 400 пісень. Серед збирачів народної творчості були Іван Данилевич, Ілько Семака, Василь Бойчук, Михайло Андрійчук та інші.

Хорова музика українських композиторів, обробки народних пісень – такою була тематика концертів, які організовували аматорські та професійні колективи. Популярність хорового співу сприяла виникненню нових музичних товариств, які ставили своїм завданням пропаганду української хорової музики.

Отже, розвиток музичного життя Буковини у другій половині XIX століття відбувався під безпосереднім впливом тих тенденцій, які визначили його спрямованість на західноукраїнських землях, а саме: протистояння національному та духовному поневоленню, яке мало переважно форму відстоювання права на автономію у релігійних питаннях через мову й збереження культурних традицій у сфері обрядовості, а також інших засобах виявлення незалежності українства в організації духовного життя шляхом надання принципам, на яких воно ґрунтувалося, етнонаціональної забарвленості. Всі різновиди громадських об'єднань, що виборювали своєю діяльністю ці прагнення на Галичині, повторюють себе й на Буковині. Водночас історична доля цього краю, де українство переважно було зосереджене в селах, а у міського населення більше переважала зорієнтованість на західноєвропейські цінності, адаптовані до умов співіснування різномовних культурних традицій, визначила роль цих повторень як рівну, поряд з іншими формами відтворення іншомовного культурного досвіду.

Література:

1. Білецький Л.О. Ю. Федькович // Самостійна думка. – Чернівці, 1934. – С. 21.
2. Буковина. Історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 184.
3. Гарас М. Ілюстрована історія товариства «Українська Школа». – Чернівці, 1937. – С. 12.
4. Демочко К. Музична Буковина. – К.: Музична Україна, 1990. – С.9, 15, 35, 36.
5. Дмитрів Є. Історія просвітнього товариства «Руска Бесіда». – Чернівці, 1909. – С. 9.
6. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. – К., 1960. – С. 82.

7. Залеський О. Погляд на історію української музики // Шляхи. – Львів, 1916. – Ч. 9–10. – С. 145–147.
8. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина – її минуле і сучасне / Зелена Буковина. – Париж–Філадельфія–Детройт, 1956. – С. 292, 536.
9. Руська бесіда. – Чернівці: Буковинська Русь, 1875. – С. 271.
10. Смаль-Стоцький Ст. Буковинська Русь. – Чернівці, 1897. – С. 238.
11. Хроніка НТШ. Т. 77. – Париж, 1954. – С. 48.
12. Черепанин М. Музична культура Галичини. – К.: Вежа, 1997. – С. 123.